

CULTUURGESCHIEDENIS

K. Van Berkel, *Denken over cultuur*, Groningen. Historische uitgeverij, 1990, 33 blz., Hfl. 18,50 — ISBN 90 6554 051 2

In Nederland blijft de goede gewoonte bestaan om degelijke inaugurale voordrachten in een verzorgde vorm te publiceren. Dit was onder meer het geval voor het hier onlangs besproken boekje van Pim Den Boer (*Europese Cultuur*) en het geldt ook voor de lezing van K. Van Berkel, hoogleraar in de geschiedenis na de middeleeuwen aan de Rijksuniversiteit van Groningen.

Het onderwerp dat Van Berkel aansnijdt is niet het meest eenvoudige, namelijk de eenheid van de cultuurgeschiedenis. Deze problematiek is elke cultuurhistoricus wel bekend. Aan de ene kant 'voelt' men aan dat de cultuurhistorische benadering een synthetische opstelling van de historicus vraagt, maar aan de andere kant scheidt dit een ernstig methodologisch probleem. Men kan de gezochte 'samenhang' immers maar bereiken via de gebroken spiegel van diverse afzonderlijke historische gegevens. De gevolgen hiervan laten zich gemakkelijk raden. Zoals Van Berkel terecht schrijft dreigt de cultuurgeschiedenis als wetenschap "langzamerhand uiteen te vallen in een veelheid van allerlei specialismen: mentaliteitsgeschiedenis, wetenschapsgeschiedenis, kunstgeschiedenis, intellectuele geschiedenis..., elk met eigen organisatorische verbanden, eigen tijdschriften, eigen citeergemeenschappen, waarbinnen zelfs de meest gebruikte begrippen lijden aan een heilloze veelduidigheid" (blz. 11).

Om de eenheid van de cultuurgeschiedenis te herstellen, vraagt de auteur aandacht voor "de geschiedenis van het denken over cultuur".

Hij leidt dit gezichtspunt in via een korte excursie over het zelfbewust 'cultuurpessimisme'. In vogelvlucht volgt hij dit fenomeen vanaf de tweede helft van de achttiende eeuw. Van Berkel knoopt hier vervolgens twee constateringën aan vast. Vooreerst is het denken over cultuur een constituerend onderdeel geworden van de moderne cultuur en vervolgens komt in dit denken "de verwevenheid van de verschillende domeinen van de cultuur, kunst, techniek, wetenschap, zedelijkheid en moraal en religie, veel beter naar voren dan in een relaas over de geschiedenis van het cultuurbegrip" (blz. 10).

Met deze laatste vaststelling is het belangrijkste punt van zijn betoog gesteld: namelijk het denken over cultuur kan voor de cultuurgeschiedenis als historische discipline een valabel bindmiddel zijn.

In het kort bespreekt Van Berkel enkele pogingen die reeds zijn ondernomen om de eenheid van de cultuurgeschiedenis te realiseren. Zo verwijst hij naar het primaat van het denken bij Pascal en vooral naar de 'theoretische geschiedenis' van Jan Romein. Het soort meta-specialisme dat Romein voor ogen staat, overtuigt niet; toch kan het inspireren, meent Van Berkel. "Als de cultuurhistoricus, oog in oog met een steeds diverse cultuur en wanhopig op zoek naar een unificerend gezichtspunt, dit gezichtspunt niet zou zoeken op het niveau van de cultuur zelf, maar op een niveau daarboven, op dat van het denken over cultuur, zou hij een belangrijke stap in de goede richting kunnen zetten" (blz. 12).

De vraag stelt zich nu of dit 'meta-denken' over cultuur geen omweg is om de intellectuele geschiedenis alsnog tot 'koningin van de cultuurgeschiedenis' uit te roepen waardoor het eenheidsideaal weer eens een vervlogen droom wordt. Niets daarvan, is Van Berkel van oordeel, want "het denken over cultuur kan ook heel concrete vormen

aannemen, die ver af staan van de gewone intellectuele geschiedenis" (blz. 14). Voorbeelden hiervan zijn voor hem de beeldende kunsten en reisverslagen die een duidelijk 'denken over cultuur' in zich kunnen dragen. De betekenis van reisverslagen werkt hij verder uit aan de hand van de indrukken die Europeanen over de Verenigde Staten hebben geschreven.

De poging die Van Berkel onderneemt om de eenheid van de cultuurgeschiedenis te herstellen, is boeiend en intelligent opgebouwd. Nochtans leidt ook zijn cultuurhistorische benadering niet tot het verhoopte doel. Dit is te verwachten. Want uiteindelijk is zijn zogenaamd meta-standpunt eveneens cultuurhistorisch gedetermineerdheid. Hij geeft dit trouwens zelfs reeds aan in de eerste pagina's waar hij beweert dat de geschiedenis van het denken over cultuur zelf een "constituerend onderdeel" is van de cultuur. Het ziet er dus eerder naar uit dat hij het aantal specialismen binnen de cultuurgeschiedenis met een (boeiende) eenheid heeft vermeerderd.

Raoul BAUER

METAFYSICA EN ANTI-METAFYSICA ?

- Otto Duintjer, Cornelis Verhoeven, e.a., *Maken en breken. Over produktie en spiritualiteit*. Kampen. Kok-Agora, 1988, 267 blz. ISBN 90 242 7617 9
- Gerrit de Grunt, Piet Leenhouders, Donald Loose (red.), *De weerbarstige werkelijkheid. Essays over metafysiek*. Tilburg Univeristy Press, 1989, 217 blz. ISBN 90 631 9622 1
- Hugo van den Enden (red.), *Dwars denken. Omtrent Jaap Kruithof*. Berchem. EPO, 1989, 341 blz. ISBN 90 6445 775 1

De hier verzamelde boeken zijn feestbundels. De eerste is de Amsterdamse hoogleraar in de metafysica, Otto Duintjer, ter gelegenheid van zijn afscheid aangeboden. De tweede is aan de Tilburgse metafysica-hoogleraar Herman Berger om de zelfde reden aangeboden. Het derde boek daarentegen is Jaap Kruithof niet aangeboden omdat hij afscheid heeft genomen, maar omdat hij — zoals dat ook in Duitsland soms gebeurt — zestig jaar is geworden. Maar zoals Duintjer en Berger is Kruithof hoogleraar metafysica. Alvast hebben deze drie boeken iets gemeenschappelijks : feestbundels voor metafysicalleren. Houdt hier elke gemeenschappelijkheid op ? Feestbundels hebben altijd iets disparaats : de auteurs van de bijdragen ontvouwen zo graag een eigen gezichtspunt, zodat men moeilijk kan verwachten dat de boeken een grote eenheid vertonen. Maar misschien kan men in deze drie bundels enkele trends ontdekken die onze tijd typeren. Het toeval dat het bundels voor metafysica-leraren betreft zal daarin misschien een rol spelen, zeker als men zich realiseert dat twee onder hen, met name Otto Duintjer en Jaap Kruithof, de orthodoxe paden van de metafysica-beoefening hebben verlaten en voor een deel de alternatieve toer zijn opgegaan. Otto Duintjer heeft zich sterk door een Oosterse spiritualiteit laten bezielen, terwijl Jaap Kruithof sedert enige tijd een soort natuurmystiek aanhangt die men de jongste tijd vaker in eco-religieuze middens kan terug vinden. Daartegenover kan de lezer ervan op aan dat Herman Berger, die in Tilburg in